

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עברית נוסח אמריקה
(לבעית העברית בתפוצות)

א

העובדה, שבכל שנות גלותנו הארוכה לא דיברנו עברית, הייתה בעיני ח"נ ביאליק ז"ל חיובית, פי ע"י כך נשתמר אופייה של לשוננו: "אשרינו, שלא דיברנו עברית כל אותן התקופות, כי אלמלא היינו מדברים עברית בכל שנות נדודינו בגולה . . . העברית הייתה קולטת בכל מקום תשעים וחמישה אחוזים של מלים משפות זרות, כמו שאירע להדיאלקט הסורי-ארמי . . . הלשון העברית הייתה מתפוררת אז לכמה וכמה דיאלקטים, כמספר ארצות הגלות והנדודים, וכל דיאלקט שונה מחברו, כשם שלשון הארץ אחת שונה מלשונה של הארץ השנייה, ונמצא: יהודי ארץ אחת לא היה יודע לשונו של יהודי מארץ אחרת . . . על-פי אינסטינקט עמוק גזרה האומה העברית על עצמה, וקיימה גזירה זו בקשיות עזרף ובעקשנות רבה: לקיים את הלשון העברית רק בספרות בלבד"¹.

על כך יש להוסיף, שאפילו "בספרות בלבד", שנכתבה בגולה, אנו מוצאים השפעות של לשונות הדיבור המקומיות על כותבי עברית בכל הדורות. די אם נזכיר כאן את העברית של

1. ביאליק, ח"נ. דברים שבעל פה, פרך שני, ת"א, דביר, תרצ"ה, קנב-קנג.

התיבונים ולעומתה — את העברית של "ספר חסידים".
מדקדקים מצאו עקבות של לשונות לעז גם בכתבים של גדולי
הסופרים בדורות האחרונים². ומאז חידוש הדיבור העברי ועד
היום נמשך המאבק של מתקני הלשון בהשפעות של לשונות
הלעז על העברית³. ואף על פי כן השפעה כזאת עדיין קיימת לא
רק בדיבור, אלא גם בכתב, בייחוד בעיתונות, שהשפעתה רבה
על הלשון השימושית: "בשנים האחרונות פשטה בישראל
שגרת התרגומים המיכניים בלשון החדשות עד למעלה ראש
ומחקה מהן כל פרצוף עברי"⁴.

הוא הדין העברית בתפוצות השונות בדורנו. ואין הדבר
צריך להתמיה כלל, שהרי למדנו מן הניסיון ואף מן המחקר,
שלשון-האם של האדם משפיעה — גם שלא במודע — על
שימושו בלשונות, שלמד לאחר שרכש את לשון-האם⁵.

2. "לא כן עם מדבר בלשונות זרות, הלשונות הללו מטביעות את
חותמן על העם המדבר בהן שלא מדעתו — והוא נעשה זר ונכרי לדרכי
המחשבה המיוחדות לו" (קלוזנר, י'. העברית החדשה ובעיותיה,
ת"א: מסדה, 81, 1957) (הדברים פורסמו לראשונה בשנת תרצ"ה). עיין גם
בדברי י' אבינרי ב"יד הלשון", מהדורה חדשה, ת"א, יורעאל, 1964:
146-144; 238-236.

3. עיין לדוגמה: ריגר, א'. "לשינוי ערכים בהוראת הדקדוק העברי",
החינוך, תשרי, תשי"ב, 181-195 (שם גם רשימת שגיאות שכיחות).

4. בנדויד, א'. "לתקנת לשון העיתונים", סדרה א', לשוננו לעם,
מחזור טז, קונטרס ג' (שבט תשכ"ה), בהקדמה.

5. עיין על כך בספרי: דרכי הוראת העברית בתפוצות,
ירושלים המחלקה לחינוך ולתרבות בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית,
תשל"ז, 80-81; 227-228.

השפעה כזאת נוכל לגלות גם בעברית המקובלת בארה"ב — הן בלשון הפתובה לסוגיה (ספרות, עיתונות וספרי לימוד) והן בדיבור. במחקרי על ספרי לימוד לעברית מודרנית, שנתחפרו בארה"ב ע"י מחנכים מקומיים — לפני קום המדינה ולאחר מכן — מצאתי תכונה אופיינית זו ואחרות ב"עברית נוסח אמריקה".

ב

אופיינית ביותר ל"עברית נוסח אמריקה" התנגדות חריפה לשימוש במלים לועזיות. סופרים, מורים, סטודנטים לעברית בחו"ל ובארץ וסתם יודעי עברית ואוהביה מגיבים בשלילה — ואפילו בתרעומת — על השימוש שלנו במלים לועזיות. שימוש זה, הנראה להם מופרז ביותר, ואפילו פוגם ברוח העברית, הוא בעיניהם דרך קלה ופסולה להעשרת אוצר המלים העברי. מחנך יהודי-אמריקני נזקק זה לא כבר לסוגיה זו מעל דפי "לשוננו לעם". אצלו זו תופעה "לבנטינית במלוא תכונותיה הידועות"⁶. מכאן נבין את תגובתם החיובית של יודעי עברית בארה"ב לפעולת האקדמיה ללשון העברית לקבוע מקבילות עבריות למלים לועזיות, המקובלות עדיין בעברית שלנו — עמדה זו מקובלת בארה"ב. המגמה הזאת באה לידי ביטוי ברור בניסיונות להמיר את רוב המלים הלועזיות, המקובלות בעברית

6. ויינר, ג', "על העברית שביידיש האמריקנית לעומת הלעז שבעברית ישראלית", לשוננו לעם, מחזור כז, קונטרס ד' (שבט תשל"ו), 119.

שלנו בישראל, במלים עבריות — מהן מן המקורות, ומהן אפילו מחודשות, "תוצרת בית".

דוגמה לכך נמצא ב"מילון השימושי", שפורסם ע"י חברת "מסד" שעל יד ההסתדרות העברית בניו-יורק בשביל חוני מחנות הקיץ העבריים וגם בשביל "המבוגר המתמצא בשפה העברית"⁷. מטרת מילון זה: "באמצעותו יוכל [המעין] לשמור על טהרת השפה ושלמותה, ולא יזדקק לניבים לועזיים ומשובשים"⁸.

במקום מלים לועזיות, המקובלות בארץ, אנו מוצאים במילון זה מלים עבריות אלה: אור נזהר ("אור פלוארני = פלואורֶסְפֶנְטי");⁹; גייר נקיות ("גייר טואלט")¹⁰; פסות שינה ("פיג'מה")¹¹; צמרייה ("סְוֶדֶר")¹²; מזוז ("בננה")¹³; קושט ("אנאנאס")¹⁴; סולתנית ("טרית = סרדין")¹⁵.

7. מילון שימושי אנגלי-עברי לפי העניינים והמקצועות. לוקט וסודר ע"י שלמה שולזינגר והלל רודבסקי, בעריכת דניאל פרסקי, ניו-יורק: חברת "מסד" שעל-יד ההסתדרות העברית, 1947, "הקדמה", IX.

8. עיין שם. 9. שם, 12. 10. שם, 14. 11. שם, 19.

12. שם, 21. ח"א פרידלנד פתב סיפור "הצמרייה המגוינה". ראה ספרו: סיפורים (ניו-יורק: עוגן, תרצ"ט, 69). ועיין בשיחון של קולודנר: "החולצה והצמרייה יפות מאוד" Colodner, S. *Lessons in Conversational Hebrew*, New York: Bloch Publishing Co. 1957, 4.

13. הערה 7:45. ועיין: סיפורים (הערה 12), 245. ועיין גם: בירנבוים, פ'. עברית שוטפת, ניו-יורק, היברו פאבלישינג קומפני, 1966, 59.

14. הערה 7:47.

15. שם, 51. עברית שוטפת (הערה 13), 59. וכן: פרסקי, ד'.

במילון זה ובספרים אחרים אנו מוצאים שימושים, שאינם מקובלים בעברית שלנו בארץ, כמו: בית-נתיבות (תחנת-רכבת)¹⁶; בית-נכאח (מוזיאון)¹⁷; מעשנה (ארובה)¹⁸; מצילה (פעמון, צלצול)¹⁹; שיקויים (משקאות)²⁰; מחצצה (קיסם שיניים)²¹; סיפיון (טלויזיה)²²; לקלק²³. ואפילו על ה"סלט" הישראלי יצא הקצף: דניאל פרסקי, ב"מילון שלי", שפורסם ע"י ההסתדרות העברית באמריקה במיוחד ללומדי עברית, מציע במקום "סלט" — מליחה, ובסוגריים הוסיף "סלד" עפ"י

ה מ י ל ו ן ש ל י , מדדורה שלישית מתוקנת, ניו-יורק, ההסתדרות העברית באמריקה, 88,1966.

16. הערה 7:85. סיפורים (הערה 12), 178.

17. Beare, A. C. *Say it in Hebrew*, New York: Dover

Publications, Inc. 1959, 101 [צ"ל: בית-נכות (מל"ב כ, יג)]. נכאח הוא עניין אחר (ברא' לו, כה). — מ"מ.

18. "יצא הילד וראה עשן יוצא מן המעשנה" (עברית חיה, ה'

בלומברג ומ' לויטס, מהדורה מחודשת, ניו-יורק, היברו פאבלישינג קומפני, 281,1956).

19. "האם אתה שומע את המצילה?" (בנארי, ב'. שיחון עברי,

ניו-יורק, האחים שולזינגר, 76,1965).

20. "פל מיני דייסה, סבון ושיקויים", שם, 96.

21. הערה 7:32. קולודנר (הערה 12), 9.

22. ה מ י ל ו ן ש ל י (הערה 15), 26.

23. עיין למשל: Abramowitz, H. *Hebrew Language Instruction*

in Early Childhood, New York: The United Synagogue Commission on Jewish Education, 1969, 148.

ההגייה האמריקנית²⁴. אף אני הואשמתני בחידושים נוסח אמריקה ב"שיחון", שהכנתי בשיתוף עם המפקחת על גני-הילדים בועד החינוך העברי של העיר ניו-יורק. ב"שיחון" זה²⁵, שפורסם בארה"ב לאחר שובי לארץ, מצויזות תיבות אלה: אַזְמִיָּה (band-aid)²⁶; זָנָד עזרה ראשונה²⁷; חדר רחצה (חדר-אמבטיה)²⁸. כשחקרתי בדבר, נתברר לי, פי המשורר אלחנן אינדלמן, שטיפל בפרסום זה לאחר שובי לארץ, הוא שהכניס תיבות אלה שלא על דעתי, וקרא לפרסום הזה "ניבון", אעפ"י שאין בו ניבים כלל, אלא מבעים ומשפטים שכיחים בסיטואציות שונות בגן-הילדים.

מחידושי המלים בארה"ב ראוי לציין במיוחד את משקל השם שבסופו הסיומת -יָהּ. כבר הבאנו לעיל את הצמרייה (במקון "סֹדֶר"). במחנות-הקיץ העבריים מקובלות גם אלה:

24. ה מ י ל ו ן ש ל י (הערה 15), 87. שם, 14 מוצע "חדר משכב (חדר מיטות)".

25. הרמתי, ש' ורוזנברג א', ניבון לגיל הרך, ניו-יורק, משרד החינוך היהודי, 1971.

26. שם, 39.

27. First-aid kit, שם.

28. שם, 37. וגם הערה 7:139; סיפורים (הערה 12), 243.

ה מ י ל ו ן ש ל י (הערה 15), 14. וכן מקובל "בגד רחצה" (במקום: בגד ים), ראה: קולודנר (הערה 12), 8. וח"א פרידלנד השתמש ב"בֶּלְנֶר" (עפ"י ירושלמי, כלאים, לב ע"א). כך גם בסיפוריו למבוגרים (סיפורים, הערה 71:12) וגם בסיפוריו לילדים (לדוגמה: ספרון הטבעות מסדרת "סיפורים יפים" — פ"ו. קליבלנד, אזהיו, תרצ"ט, 6).

חנותייה ("קיוסק")²⁹; ריקודייה (על משקל "זמרייה"). במשקל זה מצאתי גם חידוש על בסיס לועזי: פשעמדתי להיפרד מתלמיד-חכם יהודי באמריקה, שיד ושם לו בלשון העברית ובתרבותה, שאלני אם ברצוני שיזמין לי "טקסייה" (מונית).

ג

בתהליך התפתחות הדיבור העברי בארץ הועדפו מלים מסוימות מתוך זיגות של נרדפים, כמו: במקום אנכי שכיח יותר אני; במקום חפץ נתקבל רוצה. והרי דוגמות נוספות: על-יד (במקום "אצל"); פפפה (במקום: "פסיה")³⁰; חולצה ("פותנת")³¹ וכדומה. אולם ברוב ספרי הלימוד וגם ב"שיחונים" שפורסמו בארה"ב עדיין מקובלים הפריטים הזנוחים או השכיחים פחות מן הזיגות הנזכרים ומזוגות אחרים. על פן אנו מוצאים בספרים אלה את התיבות אנכי, אצל, חפץ

Winter, M. *Coordinated Stories For Supplementary Reading*, New York: 29 National Ramah Commission, 1970, 67, 70, 93, 95

30. בשנת תש"ג כתב בנידון י', קלוזנר: "עד היום יש 'מלחמה' בין המלות 'כסיות' ו'כפפות'. אף-על-פי ש'נעד הלשון קבע על-פי הצעתי ולאחר ויכוח את המלה 'כסיות'" (הערה 2:196). אולם כיום "כפפות" שכיחה יותר. ראה ברשימת השכיחות בספרות ילדים, של בלגור: רשימת מלות היסוד לבית הספר, ת"א, אוצר המורה, 1968. "כפפות" מצויה ברשימה זו (ע' 145), אולם "כסיות" איננה. לעומת זאת בארה"ב שכיחה "כסיה". ראה: סיפורים (הערה 12), 22. הערה 29:80.

31. "אני צריך לגהץ את הפותנת" (קולודנר, הערה 12), 7.

וכדומה, ופחות מזה את התיבות: אֶרֶת³², חוֹטֵם³³, מִשְׁתָּה³⁴, שִׁפְחָה³⁵, מִתְעַנֵּג (במקום "נהנה")³⁶. דוגמות נוספות מסוג זה הביא צבי שארפשטיין ז"ל, שדן בסוגיה זו ואף הביע את דעתו, שיש לנקוט לשון אחרון, היינו את המקובל בישראל, שכן "פל לשון היא קבלה, דבר שבהסכם. אם הסכימו לקרוא שם מסוים לעצם או לפעולה, אחת היא, מה מקור המלה ומה היה שימושה לפנינו; המקובל הוא הנכון"³⁷. נראה לי, שרק בשנים האחרונות ממש מתקבלת דעה זו, בייחוד על בני הדור החדש של המורים לעברית.

מן הפעלים המועדפים ב"עברית נוסח אמריקה" יש לציין את הפועל הביט. הוא שכיח ביותר לעומת כל נרדפיו. בספרי לימוד לעברית נמצא משפטים אלה: משה מביט אל

32. הערה 19: 103.

33. קולודנר (הערה 12), 17.

34. "פעם אחת עשה המלך משתה לכבוד השר הצעיר" (טבק, ב"צ).

מועדים לש'מה, ניו-יורק, הישיבה דפלטבוש, 1958, 18.

35. "יום אחד באה השפחה לנקות את החדר" (סורוף נ' ושוורצמן א',

ערכים, לשפת החינוך היהודי במיאמי, פלורידה, ארה"ב, 1968, 17).

36. בישראל אפשר להתענג (עברית שוטפת, הערה 9:13); יש

לוֹ עֹנֵג רב לדבר עברית (שם, 147); אני בטוח שנתענג בקונצרט (הערה

124:19).

37. שרפשטיין, צ'. "דרכי לשוננו, דובריה וסופריה", לשוננו

לעם, מחזור כג, קונטרס ו' (ניסן תשל"ב), 170. דוגמות נוספות: שם:

176-170.

העץ... חנה מביטה תחת העץ³⁸; דוד הביט על האחרוג³⁹; אברהם מביט ורואה מסעדה בשם "ציון" בצד השני של הרחוב⁴⁰; נביט בעיתונים⁴¹. האיש מביט כה וכה⁴². אף שכיח ביותר הפועל הגיד — גם בזמן עבר — במקום "אמר" המקובל אצלנו. לדוגמה: שנה לפני מותו הגיד למישהו⁴³; פאשר הגיד לו ר' אמנון⁴⁴.

מאחר שבחינוך העברי בארה"ב מקובל הדקדוק הנורמאטיבי, אין תמה, שבפינוני מקובלת אין על נטייתה. פן מקובלת ההבחנה בין איה (לפני שם-עצם) לבין איפה (לפני פועל)⁴⁵.

ראוי לציין גם את השימוש במלות מן, אל במקום שאנו מעדיפים את אותיות-היחס: מ, ל. אשר למילית מן כבר הציע קלוזנר ז"ל להשתמש בה לפני ה"א הידיעה, וטעמו ונימוקו עמו: "במן משתמשים, כשאחריו בא שם בה"א הידיעה: 'יצא מן התיבה' (ולא 'מהתיבה', כמו שנוהגים לכתוב ולדבר פיוס

Kohn, R. A. *Practical Guide for Teaching Hebrew*, New York: Jewish Education Committee Press, 1967, 175

39. טבק, ב"צ. חגים ומועדים — לכיתות ב-ד, ניו-יורק, הישיבה דפלטבוש, 15, 1960. שימושים נוספים בפועל "הביט" — שם: 67, 66, 53, 36, 22, ועוד.

40. הערה 123:18. 41. הערה 121:19. 42. הערה 23:148.

43. עברית שוטפת (הערה 13), 199. 44. הערה 18:34.

45. איה נהמה היום? איה הילד הטוב שלי? איפה רצים? איפה

משחקים בחול? (הערה 23:163). יש להעיר, שגם על יסוד המקובל במקרא דחה אנינרי הבחנה זו: "במקרא תבוא 'איה' לפני שם ובינוני. אך 'איפה' תבוא גם לפני פועל גם לפני שם" (ביד הלשון, הערה 2:23).

בטעות), 'המוציא לחם מן הארץ'. ואולם אם השם הוא בלא
ה"א-הידיעה, מחברים אות מ- (ולפני אות גרונית: מ-) אל השם
עצמו"46.

דומה, שמחברי ספרי הלימוד לעברית בארה"ב קיבלו פלל
זה, כמוכח מן הדוגמות האלה: האב ודוד עבדו מן הבוקר עד
הערב⁴⁷; בבוקר אני יוצא מן הבית⁴⁸; אני שב מן הפיתה⁴⁹; אני
אוכל מן סל-האשפה⁵⁰.

ייתכן, שיש כאן השפעת הלעז (ה"מקבילה" באנגלית היא
מלה חופשית), אך נראה לי יותר, שיש לכך הסבר דידיאקטי: קל
יותר ללומדים להבין את הפתוב, כאשר מן היא תיבה בפני
עצמה, ולא תחילית, הדבוקה למלה אחרת. בכך אני מסביר גם
את השכיחות הגדולה יותר של המלית אֶל לעומת ל, אפילו
בשאינן זה מקובל עלינו, כמו: אני רוצה להיפנס אל המים⁵¹;
אימא אומרת אל מרים⁵²; אני כותב מכתב אל אבא ואימא⁵³;
אחרי-כן הוא אומר אל אבא⁵⁴.

(הסיום יבוא)

46. קלזנר, י' דקדוק קצר של העברית החדשה, ת"א,
מצפה, תרצ"ה, 151.

47. הערה 39: 14. 48. הערה 23: 178.

49. הערה 18: 74. 50. הערה 29: 41.

51. שם: 107. 52. הערה 38: 98. 53. הערה 39: 4.

54. חזן, ר', קינג, ד' ורוטנברג א', סיפורים קלים —

חגים, פילדלפיה, גרין קולג', 1969, 10.